

گزارش رصد فرهنگی (۴۰)



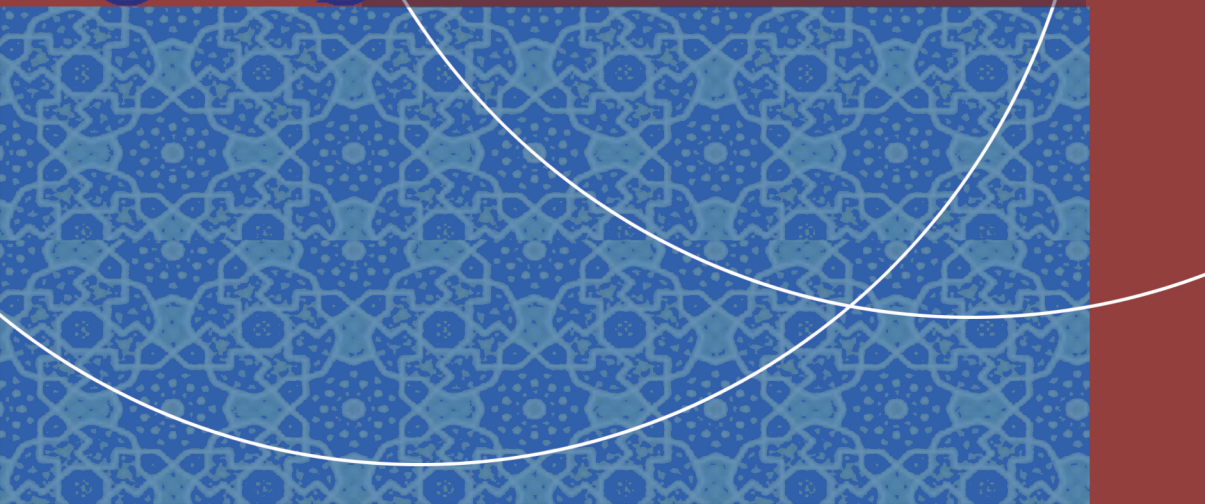
مرکز رصد فرهنگی کشور

وضعیت مهاجرت ایران

(بررسی روندهای مهاجرت از ایران و مهاجرت به ایران)



اردیبهشت ۱۴۰۲



بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ



مرکز رصد فرهنگی کشور



پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات
وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

ناشر: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات

عنوان: وضعیت مهاجرت ایران (بررسی روندهای مهاجرت از ایران و مهاجرت به ایران)

تهیه و تنظیم: مرکز رصد فرهنگی کشور

پژوهشگر: قمر تکاوران

صفحه‌آرایی: حسین آذری

نوبت چاپ: اول - بهار ۱۴۰۲

شمارگان: برای مخاطبان خاص

همه حقوق این اثر برای مرکز رصد فرهنگی کشور محفوظ است.
در صورت تخلف، پیگرد قانونی دارد.

نشانی: تهران، پایین‌تر از میدان ولی‌عصر (عج)، خیابان دمشق، شماره ۹، پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات
صندوق پستی: ۶۲۷۴ - ۱۴۱۵۵، تلفن: ۸۸۹۰۲۲۱۳، دورنگار: ۸۸۸۹۳۰۷۶، www.ir.cud.ir

گزارش رصد فرهنگی

(۴۰)



وضعیت مهاجرت ایران

(بررسی روندهای مهاجرت از ایران و

مهاجرت به ایران)

مرکز رصد فرهنگی کشور

اردیبهشت ۱۴۰۲

فهرست مطالب

۱	مقدمه و بیان مسئله.....
۳	روش‌شناسی.....
۳	یافته‌ها.....
۳	مهاجرت ایرانیان به خارج از کشور.....
۴	تمنای مهاجرت.....
۶	آمار مهاجران در جهان و وضعیت ایران.....
۸	کشورهای مقصد مهاجرت ایرانیان.....
۱۱	وضعیت جابه‌جایی بین‌المللی دانشجویان.....
۱۲	دانشجوفرستی ایران.....
۱۳	مقاصد اصلی دانشجویان ایرانی.....
۱۵	پناهجویان و پناهندگان ایرانی.....
۱۵	دلایل مهاجرت از ایران.....
۱۶	ساختار اداری و قوانین اجرایی ناکارآمد.....
۱۷	محدودیت اینترنت و فضای مجازی.....
۱۷	وضعیت بد اقتصادی و کیفیت زندگی.....
۱۸	مهاجرت‌های بازگشتی.....
۲۰	مهاجرت خارجی‌ان به ایران.....
۲۰	تعداد مهاجران حاضر در ایران.....
۲۳	موج جدید مهاجرت به ایران.....
۲۴	جنسیت مهاجران واردشده به ایران در موج اخیر.....
۲۵	دانشجویان خارجی در ایران.....
۲۵	تحصیل دانش‌آموزان غیرایرانی در ایران.....
۲۶	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری.....
۲۷	مسائل مهم حوزه مهاجرت.....
۳۲	پیشنهادات.....
۳۳	فهرست منابع.....

فهرست نمودارها

- نمودار ۱: اصلی‌ترین میزبان‌های ایرانیان در جهان ۱۰
- نمودار ۲: اصلی‌ترین میزبان‌های ایرانیان در اروپا در سال ۲۰۲۰ ۱۱
- نمودار ۳: تعداد دانشجویان بین‌المللی ایرانی در بیست سال گذشته ۱۲
- نمودار ۴: مقاصد برتر دانشجویان ایران در سال ۲۰۲۰ براساس آمار یونسکو ۱۳
- نمودار ۵: روند افزایشی جمعیت دانشجویان ایرانی در برخی از کشورهای مقصد در سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۸ ۱۴
- نمودار ۶: روند کاهشی جمعیت دانشجویان ایرانی در برخی از کشورهای مقصد در سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۰ ۱۴
- نمودار ۷: بازگشت داوطلبانه و ادغام مجدد حمایت‌شده مهاجران ایرانی ۱۹
- نمودار ۸: متخصصان ایرانی بازگشتی از اسفند ۱۳۹۳ تا تیرماه ۱۴۰۱ ۱۹
- نمودار ۹: تعداد اتباع کشورهای مختلف در ایران ۲۱
- نمودار ۱۰: تعداد تخمینی افراد تحت حمایت کمیسریا در سال ۲۰۲۲ ۲۲
- نمودار ۱۱: جریان مهاجرت افغانستانی‌ها به ایران طی سه ماه اول ۲۰۲۲ ۲۴
- نمودار ۱۲: جمعیت دانشجویان خارجی در ایران ۲۵

فهرست جدول‌ها

- جدول ۱: میل به مهاجرت ۶
- جدول ۲: جایگاه ایران در شاخص‌های کلیدی مهاجرت‌های بین‌المللی ۷
- جدول ۳: جمعیت ایرانیان مهاجر (متولدین ایران) در جهان ۹
- جدول ۵: وضعیت ایران در مهاجرت‌های اجباری-پناهجویی ۵۱
- جدول ۶: جریان مهاجرت افغانستانی‌ها به ایران طی سه ماه اول ۲۰۲۲ ۲۴

چکیده آماری

- در آخرین پیمایش ملی ۲۴/۶ درصد از ایرانیان گفته‌اند در صورت برداشته شدن موانع مهاجرت، ترجیح می‌دهند برای همیشه به کشور دیگری مهاجرت کنند.
- ما آمار دقیقی از تعداد ایرانیان خارج از کشور نداریم؛ آمار مهاجران ایرانی در کشورهای دیگر از ۱/۸ میلیون نفر تا ۴/۰۴ میلیون نفر گزارش شده است.
- ایران رتبه ۵۴ مهاجرفرستی و رتبه ۲۳ مهاجرپذیری را در دنیا دارد.
- دانشجو فرستی ایران در سال‌های اخیر افزایش یافته و در حال حاضر ایران در رتبه ۱۷ دنیا قرار دارد، به علاوه دانشجو پذیری ایران نیز افزایش یافته و رتبه ایران به ۱۳ رسیده است اما در کل وضعیت ایران در شاخص رقابت پذیری برای جذب استعداد بدتر شده و رتبه اش از ۱۰۲ به ۱۱۲ تنزل پیدا کرده است.
- رتبه پناهجو فرستی ایران ۱۴، رتبه پناهنده فرستی ایران ۲۲ و رتبه پناهنده پذیری ایران ۱۰ گزارش شده است.
- بیشترین تعداد ایرانیان در کشورهای امارات متحده عربی، آمریکا، کانادا، آلمان و ترکیه هستند.
- ۴/۵ میلیون نفر مهاجر در ایران زندگی می‌کنند.
- تعداد دانش آموزان افغانستانی مدارس ایران در سال تحصیلی فعلی ۶۷۰ هزار نفر است.

مسائل حوزه مهاجرت

داده‌های مهاجران ورودی و خروجی:

فقدان داده‌های قابل اتکاء برای سیاست‌گذار در مسأله مهاجرت، منجر به ایجاد فاصله میان سیاست‌ها و واقعیت‌ها شده و فضا را برای کژنمایی‌های رسانه‌زده مساعد کرده است. داشتن یک نمای رصدی جامع از وضعیت فرهنگی، اجتماعی و سیاستی مهاجران مبتنی بر آمارهای رسمی، ضروری است.

آموزش مهاجران حاضر در ایران: مهم‌ترین مسأله در ادغام فرهنگی- اجتماعی مهاجران در جامعه آموزش است. مسائل و مشکلات ذیل در نسبت با آموزش دانش‌آموزان مهاجر در ایران وجود دارد:

- (الف) اجرای سلیقه‌ای قوانین و آیین‌نامه‌ها در مدارس دولتی
 - (ب) عدم حمایت از مدارس خودگردان و سمن‌های فعال در آموزش مهاجران
 - (پ) فقر اقتصادی خانواده و اشتغال کودکان
 - (ت) نبود محتوای آموزشی متناسب با فرهنگ‌سازی پذیرش مهاجران
 - (ث) برخوردهای تبعیض‌آمیز با مهاجران در مدارس دولتی
 - (ج) محرومیت از خدمات آموزش رسمی و قرارنگرفتن در سیر درست جامعه‌پذیری موجب طرد مهاجران می‌شود که احتمال کج‌رفتاری را بالا می‌برد.
 - (چ) عدم اهتمام به مسأله آموزش دختران در داخل جامعه مهاجران
- همچنین با توجه به تفاوت هویتی- فرهنگی دانشجویان خارجی و دانشجویان مهاجر مقیم ایران که در مدارس ایران تحصیل کرده‌اند و با کنکور وارد دانشگاه شده‌اند، نیاز به بازبینی و تبعیض‌سیاستی در نسبت با این دو گروه داریم. از سویی دیگر تعداد مهاجران تحصیل کرده در سال‌های اخیر در ایران رو به افزایش بوده ولی از چنین ظرفیتی در سیاست‌های ادغامی جامعه مهاجران با جامعه میزبان غفلت شده است.

مسئله مادر ایرانی‌ها:

توقف روند اعطای تابعیت به فرزندان حاصل از ازدواج زنان ایرانی و مردان خارجی در نتیجه غلبه نگاه‌های ضدفرهنگی امنیتی است و این عقب‌گرد تبعات فرهنگی اجتماعی عمیقی را در جامعه برجای می‌گذارد. اکثریت مادر ایرانی‌ها در ایران به دنیا آمده و بزرگ شده‌اند و تعلقات هویتی‌شان بیشتر به سمت مادر متمایل است. در حال حاضر ما با نسل دوم و سوم مادر ایرانی‌ها مواجه هستیم و در واقع این افراد در فرهنگ ایرانی پرورش یافته و فرهنگ ایران را با خود دارند اما ندادن شناسنامه که مدرک هویتی افراد است، موجب شده است که:

(الف) در موقعیت‌های مختلف از خدمات شهروندی محروم شوند.

(ب) تبعیض و در پی آن طرد اجتماعی را تجربه کنند.

(پ) دچار سرگردانی هویتی شوند.

(ت) حتی پذیرش فرهنگی این افراد بین جامعه ایرانی دچار اختلال شود.

سازمان ملی مهاجرت:

طرح فعلی سازمان ملی مهاجرت بر خلاف نمونه‌های موفق جهانی، از حوزه فرهنگ و مسائل پیرامونی آن غافل است و شاهد عدم پرداخت به برخی مسائل مهم و حتی بازگشت به عقب در بندهای آن هستیم:

(الف) در این طرح به همه ابعاد مهاجرت پرداخته نشده است و مهاجرت‌های داخلی و مهاجرت ایرانیان به خارج از کشور اصلاً دیده نشده است.

(ب) شیوه‌های مختلف مهاجرت و انواع ویزا و اقامت در طرح این سازمان دیده نشده است.

(پ) این طرح صرفاً تداوم وضعیت سابق و ارتقای اداره اتباع وزارت کشور به سازمان است.

(ت) نسل‌های دوم و سوم مهاجران حاضر در ایران در این

طرح دیده نشده‌اند و همچنان بدون توجه به زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی، با این افراد مانند نومهاجران برخورد می‌شود. (ث) رویکرد تنبیهی و جرم‌انگارانه بر طرح سایه انداخته است. (ج) درخواست و دریافت شهروندی خارجی‌ان در ایران دیده نشده و حتی قانون تابعیت مادرایرانی‌ها نیز لغو گردیده است. (چ) مسئله مهم ادغام فرهنگی- اجتماعی مهاجران در جامعه ایران ندید گرفته شده است.

(ح) به پیوست رسانه‌ای مسئله از اساس توجهی صورت نگرفته است.

نخبگان مهاجر در ایران:

نخبگان نقشی محوری در پر کردن شکاف‌های فرهنگی اجتماعی مهاجران و میزبانان دارند. توجه به طرح اقامت نخبگان خارجی با توجه به ابعاد فرهنگی آن ضروری است.

سرمایه فرهنگی مهاجران خارجی در ایران:

آشنایی مهاجران با رمزگان فرهنگی جامعه میزبان و داشتن مهارت به کارگیری شایستگی‌های فرهنگی در نسبت با اقتدار فرهنگی حاکم بر جامعه، در فرآیند ادغام فرهنگی مهاجران امری ضروری است. به همین منظور توجه به اصل مشارکت فرهنگی مهاجران افغانستانی، مصرف فرهنگی مهاجران، رویت‌پذیری اجتماعی آن‌ها و همچنین نهادهای فرهنگی اجتناب‌ناپذیر است.

مهاجر هراسی یا مهاجرستیزی:

متأسفانه به نظر می‌رسد احساسات ضد مهاجر در ایران وجود دارد که در موقعیت‌های مختلف ظهور و بروز آن تقویت می‌شود. نبود دستورالعمل‌های روشن رسانه‌ای و فقدان استانداردهای ضدیان‌های نژادپرستانه در نظام رسانه‌ای و فرهنگی ایران موجب شده تا برخورد قانونی محکمی با مهاجرستیزی در لایه فرهنگی و رسانه‌ای صورت نپذیرد. از این روی نیازمند اتخاذ رویه‌های صریح سیاستی در این زمینه هستیم.



مقدمه و بیان مسئله

در طول تاریخ همیشه مهاجرت به دلایل مختلف وجود داشته اما رفته رفته بر حجم و اهمیت آن افزوده شده است و به یکی از مسائل مهم در جوامع تبدیل گردیده که جنبه‌های مختلف آن به خصوص وجوه فرهنگی آن نیازمند مطالعه است. کشور ما نیز همواره با پدیده مهاجرت روبه‌رو بوده است و طی سال‌های مختلف نامش در میان کشورهای مهاجرپذیر و مهاجرفرست دنیا وجود داشته؛ ایرانیان به دلایل مختلف و از آن جمله رویای دستیابی به زندگی بهتر به خارج از کشور مهاجرت کرده‌اند و عدد مهاجران ایرانی خارج از کشور میلیونی است (هرچند بسیاری از ایرانیان خارج از کشور به دلیل دریافت تابعیت کشور مقصد در سرشماری‌ها مهاجر قلمداد نشده‌اند). با این وجود نمی‌توان از موج سنگین تبلیغات جهانی علیه ایران و تلاش رسانه‌های معاند برای ارائه تصویری ناهمسان از وضعیت داخلی ایران با پیرامون بین‌المللی خود نیز غافل شد و به نظر می‌رسد در برخی گزارش‌های حوزه مهاجرت با نوعی نگاه دور از واقعیت روبه‌رو هستیم و همین امر ضرورت ارائه

شفاف آمار و اطلاعات در این حوزه را بیش از پیش عیان می‌سازد. همچنین ناامنی کشورهای همسایه موجب شده که ایران مقصد مهاجران پرشماری باشد و همواره پذیرای چند میلیون مهاجر. اکثریت مهاجران حاضر در ایران از کشور افغانستان و عراق هستند. بسیاری از عراقی‌ها پس از بهبود اوضاع عراق برگشتند و امروز فقط چند هزار عراقی در کشور حضور دارند اما تعداد افغانستانی‌های حاضر در ایران همواره میلیونی بوده است و پس بحران افغانستان در تابستان سال ۱۴۰۰ نیز بسیاری دیگر از افغانستانی‌ها به ایران آمدند.

علی‌رغم همه این‌ها حوزه مطالعات مهاجرت تا به امروز در ایران چندان جدی گرفته نشده است. در سال‌های اخیر تلاش‌هایی برای مطالعه این پدیده صورت گرفته است اما این پدیده فرهنگی-اجتماعی همچنان نیازمند پژوهش و بررسی بیشتر است؛ به‌ویژه در حوزه مسائل فرهنگی مهاجرت و مهاجران که کمتر مورد مطالعه قرار گرفته است. یکی از مسائل بسیار مهم و اولیه در این حوزه ارائه شمای کلی وضعیت مهاجرت با آمارهاست که همواره با ابهام روبه‌رو است. ما نظام آماری شفافی نداریم که سالانه به‌روز شود و همین مسئله جدال‌های فراوانی را در این حوزه برمی‌انگیزد، چراکه نمی‌دانیم در مورد چه جمعیتی صحبت می‌کنیم و گستردگی مسئله چقدر است. در اینجا تلاش شده است با توجه به آمارهای موجود تصویری کلی از مسائل مهاجرت در کشور در دو بخش مهاجرت از ایران و مهاجرت به ایران داده شود. این تلاش برای این است که کمی و کاستی‌های آن نیز دیده شود تا زمینه را برای کارهای بعدی اندکی شفاف‌تر کند. به‌علاوه بتوانیم مسائل مهم فرهنگی و سیاسی حوزه مهاجرت که نیازمند پژوهش و پرداختن بیشتر است را شناسایی کنیم. اینجا در پی این هستیم که بدانیم وضعیت ایران از منظر مهاجرت به چه صورت است؟ میزان و روندهای مهاجرت از ایران چطور است؟ و میزان و

روندهای مهاجرت به ایران چگونه است؟ و مسائل مهمی که در پی آن ایجاد می‌شود، چیست؟

روش‌شناسی

این گزارش یک مطالعه اسنادی است و تلاش شده با استفاده از داده‌های ثبتی و پیمایشی موجود وضعیت کشور در زمینه مهاجرت ترسیم گردد. برای نوشتن این گزارش از داده‌های سازمان جهانی مهاجرت، کمیسریای عالی سازمان ملل متحد در امور پناهندگان، دیگر نهادهای بین‌المللی و همچنین سازمان‌های داخلی مرتبط مانند وزارت کشور، شورای عالی امور ایرانیان و دیگر نهادها استفاده شده است.

یافته‌ها

یافته‌های این گزارش در دو بخش مهاجرت ایرانیان به خارج از کشور و مهاجرت خارجیان به ایران آورده شده است. هرچند هر کدام از این دو حیطه مسائل خاص خود را دارد اما بی‌شبهت نیز نیستند. از این‌رو دیدن هردو در کنار هم خالی از لطف نیست و چه‌بسا برای فهم وضعیت کشور از این لحاظ راهگشا باشد. سعی شده در هر دو بخش آمار کلی مهاجران، مهاجرت‌های دانشجویی، پناهندگی، پناهجویی و دلایل مهاجرت‌ها دیده شود تا بتوانیم در نهایت به سرفصل‌های مسائل مهم این حوزه که نیازمند بحث و بررسی است، دست پیدا کنیم.

مهاجرت ایرانیان به خارج از کشور

به نظر می‌رسد میل به مهاجرت سال‌هاست که در جامعه ایرانی جریان دارد و در دوره‌های مختلف بحث‌برانگیز شده و به یکی از دغدغه‌های اصلی سیاست‌مداران تبدیل گشته است و لیکن ما همواره تصویر شفافی و درستی از آن نداریم. در این بخش پیرامون تمایل ایرانیان به مهاجرت بحث می‌شود و سعی می‌شود وضعیت مهاجرت ایرانیان با تعداد

آنان در کشورهای مختلف، تعداد دانشجویان بین‌المللی ایرانی، تعداد پناهندگان و پناهجویان ایرانی و دلایل مهاجرت آنان شرح داده شود.

تمنای مهاجرت

به نظر می‌رسد در جامعه ایرانی تمایلی برای ترک کشور وجود دارد. هرچند آمارهای دقیق و به‌روزی در این باره وجود ندارد اما نشانه‌های این تمایل را می‌توان در آمارهای متفاوت دید و حتی می‌دانیم که تمایل به مهاجرت بیش از مهاجرت‌هایی است که در کشور اتفاق می‌افتد چراکه خیلی از افراد به دلایل مختلف نمی‌توانند تمایل خود را به واقعیت تبدیل کنند و مهاجر بالفعل شوند و مهاجر بالقوه باقی می‌مانند و البته به نظر می‌رسد در صورتی که راهی پیدا کنند یا شرایط کشور از آنچه هست برایشان سخت‌تر شود، این تمایل خود را عملی خواهند کرد.

ایرانیان در چندین دوره ملیت یک تا پنجم درخواست کنندگان لاتاری بوده‌اند و همچنین ترکیب جمعیتی پناهندگان و پناهجوها نشان می‌دهد که ایرانی‌ها در بین این ملیت‌ها دیده می‌شوند (عربستانی، ۱۳۹۷). رویای زندگی در وضعیتی بهتر و مطلوب‌تر افراد را به سمت مهاجرت سوق می‌دهد. این تمایل ایرانی‌ها به مهاجرت و زندگی در جای بهتر در نتایج پیمایش‌های مؤسسه گالوپ هم دیده می‌شود. پیمایش گالوپ در پی یافتن پتانسیل رشد جمعیت بزرگ‌سال در صورت برداشته شدن موانع مهاجرت است. این پیمایش در سال ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۷ در ۱۵۲ کشور انجام شده و نتایج آن، که دربردارنده شاخص‌های جریان بالقوه مهاجرت است، در سال ۲۰۱۸ انتشار یافته است. امتیاز ایران در شاخص «جریان بالقوه مهاجرت» برابر با ۱۶٪-، در شاخص جذب استعدادها برابر با ۲۷٪- و در شاخص مهاجرت جوانان ۱۹٪- است. شاخص پتانسیل جذب استعداد در واقع پتانسیل مهاجرت افراد تحصیل‌کرده (دارای مدرک کارشناسی و بالاتر) را می‌سنجد و شاخص

پتانسیل مهاجرت جوانان وضعیت جریان مهاجرت را بین افراد ۱۵ تا ۲۹ سال اندازه‌گیری می‌کند. امتیازات ایران در همه این شاخص‌ها منفی است و این یعنی اگر محدودیت‌های جابه‌جایی بین کشورها حذف شوند، جمعیت کلی ایران، جمعیت استعدادها و جمعیت جوانانی که از کشور خارج می‌شوند بیش از تعدادی است که به ایران وارد می‌شوند. یعنی در صورت حذف محدودیت‌ها، جمعیت کشور ۱۶ درصد، جمعیت استعدادها ۲۷ درصد و جمعیت جوانان ۱۹ درصد کاهش پیدا می‌کند. این پیمایش گالوپ کشورهای مختلف را براساس شاخص‌های موردبررسی رتبه‌بندی کرده است و اینجا هم می‌بینیم که ایران وضعیت مساعدی ندارد. ایران از میان ۱۵۲ کشور بررسی شده، از نظر جذابیت برای مهاجرت افراد سایر کشورها به ایران و ماندن اتباع خود در داخل، رتبه ۸۷ را دارد. رتبه ایران برای جذب استعدادها از خارج و ماندن استعدادهای خود در داخل کشور ۷۸ و برای جذب جوانان از خارج و ماندن جوانان خود در داخل کشور، رتبه ۷۷ را در میان کشورهای موردبررسی دریافت کرده است.

نتایج پیمایش‌های ملی هم نشان از وجود میل به مهاجرت در میان ایرانیان دارد. یکی از پیمایش‌های سراسری که در سال ۱۴۰۰ و ۱۴۰۱ انجام شده است، میل به مهاجرت و افزایش آن را نشان می‌دهد. در این پیمایش پرسیده شده است که «اگر این امکان را داشته باشید که در هر کشوری زندگی کنید، آیا ترجیح خواهید داد که زندگی خود را در ایران ادامه دهید و یا برای همیشه به کشوری دیگر مهاجرت کنید؟» درصد پاسخ به گزینه‌های مختلف این سؤال به شرح زیر است:

جدول ۱: میل به مهاجرت

گزینه‌ها	دی ۱۴۰۰	آبان ۱۴۰۱	اسفند ۱۴۰۱
ترجیح خواهید داد در ایران بمانید	۷۵/۹	۷۰/۵	۷۳/۴
ترجیح خواهید داد برای همیشه به کشوری دیگر مهاجرت کنید	۲۳/۳	۲۶/۳	۲۴/۶
سایر/ بستگی دارد	۰/۴	۱/۱	۰/۹
نمی‌دانم/ بدون جواب	۰/۴	۲/۱	۰/۲

آمار مهاجران در جهان و وضعیت ایران

آمار بالای مهاجرت و رشد سالانه آن نشان از اهمیت این موضوع دارد و ضرورت پرداختن به آن را به ما یادآور می‌شود. در حال حاضر براساس آخرین آمار سازمان جهانی مهاجرت ۲۸۱ میلیون مهاجر در جهان وجود دارد، یعنی ۳/۶ درصد از جمعیت جهان مهاجرند (IOM, ۲۰۲۲). آمارهای حوزه مهاجرت (به خصوص تعداد ایرانیان خارج از کشور) به خاطر تغییر وضعیت تابعیت افراد دقیق نیست اما داده‌های منابع بین‌المللی از جمله بانک جهانی حاکی از رشد ۲/۲ برابری مهاجران ایرانی طی سی سال گذشته است (دویچه وله فارسی، ۲۴/۰۱/۲۰۲۲). ۱۳۵ میلیون نفر از مهاجران جهان زن هستند و بقیه مرد. به علاوه ۱۶۹ میلیون نفر از مهاجران جهان، نیروی کار مهاجر هستند (IOM, ۲۰۲۲) و براین اساس می‌توان گفت که به‌طور کلی دلیل اقتصادی یکی از اصلی‌ترین دلایل مهاجرت افراد است. «جمعیت مهاجران ایرانی در دنیا براساس آخرین آمار موجود قابل‌استناد در سال ۲۰۲۰ میلادی ۱/۸ میلیون نفر است که ۲/۲۳ درصد از جمعیت ایران را تشکیل می‌دهد. براساس منابع داخلی (دبیرخانه شورای عالی امور ایرانیان خارج از کشور) جمعیت مهاجران ایرانی خارج از کشور ۴/۰۴ میلیون نفر برآورده شده است که این آمار براساس منابع بین‌المللی قابل‌راستی‌آزمایی

نیست» (سالنامه مهاجرتی ایران، ۱۴۰۰: ۲۸). هرچند می‌دانیم که آمار ۱/۸ میلیون نفری بین‌المللی نیز همه مهاجران ایرانی را شامل نمی‌شود چراکه بسیاری از این افراد شهروندی کشور مقصد را گرفته‌اند و در این آمارها کسی مهاجر تلقی می‌شود که شهروند کشور محل زندگی اش نباشد. به‌علاوه براساس آخرین آمارهای بین‌المللی تعداد متولدین ایران که در کشورهای دیگر زندگی می‌کنند نیز حدود ۲ میلیون نفر برآورد شده است. اما هیچ‌کدام از این آمارها را نمی‌توان عدد دقیق جمعیت مهاجران ایرانی خارج از کشور تلقی کرد. درواقع بسته به تعریف ما از مهاجر این عدد متفاوت می‌شود.

جدول ۲: جایگاه ایران در شاخص‌های کلیدی مهاجرت‌های بین‌المللی

منبع	رتبه ایران (در میان سایر کشورها)		شاخص
UNDESA, 2021	۵۴ (از ۲۳۲)		مهاجرفرستی ایران (براساس جمعیت ایرانیان ساکن خارج از کشور در سال ۲۰۲۰)
UNDESA, 2021	۲۳ (از ۲۳۲)		مهاجرپذیری ایران (براساس جمعیت مهاجران ساکن ایران در سال ۲۰۲۰)
UIS, 2022	سال ۲۰۱۸	۱۹ (از ۲۴۱)	دانشجوفرستی ایران (براساس جمعیت دانشجویان ایرانی ساکن خارج)
	سال ۲۰۲۰	۱۷ (از ۲۴۱)	
UIS, 2022	سال ۲۰۱۸	۳۱ (از ۲۴۱)	دانشجوپذیری ایران (براساس جمعیت دانشجویان خارجی ساکن ایران)
	سال ۲۰۲۰	۱۳ (از ۲۴۱)	
GTCI, 2022	سال ۲۰۲۰	۱۰۲ (از ۱۳۲)	رقابت‌پذیری جهانی برای استعدادها
	سال ۲۰۲۱	۱۱۲ (از ۱۳۳)	
Gallup World Poll, 2017-2015	۸۷ (از ۱۵۲)		جریان بالقوه مهاجرت (بین سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۷)

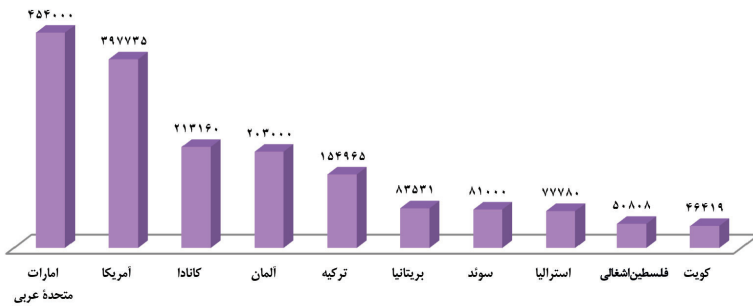
منبع	رتبه ایران (در میان سایر کشورها)	شاخص
Gallup World Poll, 2017-2015	۷۸ (از ۱۵۲)	جریان بالقوه جذب استعدادها (بین سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۷)
Gallup World Poll, 2017-2015	۷۷ (از ۱۵۲)	جریان بالقوه مهاجرت جوانان (بین سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۷)
UNHCR Data Finder, 2021	۱۴ (از ۱۹۵)	پناهجو فرستی ایران (تعداد ایرانیان در وضعیت پناهجویی در جهان در سال ۲۰۲۰)
UNHCR Data Finder, 2021	۲۲ (از ۱۹۴)	پناهنده فرستی ایران (تعداد ایرانیان در وضعیت پناهندگی در جهان در سال ۲۰۲۰)
UNHCR Data Finder, 2021	۱۰ (از ۱۶۹)	رتبه پناهنده‌پذیری ایران (تعداد پناهندگان ساکن ایران در سال ۲۰۲۰)
Henleyglobal, 2021	۱۸۴ (از ۱۹۹)	رتبه ایران در شاخص جهانی قدرت پاسپورت (در سال ۲۰۲۰)
Fragile States Index, 2022	۱۰۶ (از ۱۷۷)	شاخص فرار مغزها (در سال ۲۰۲۲)

کشورهای مقصد مهاجرت ایرانیان

جمعیت مهاجران در جهان براساس دو معیار محل تولد و شهروندی محل زندگی متفاوت است. طبق آخرین آمار بین‌المللی جمعیت ایرانیان مهاجر (در اینجا متولدین ایران) ۲/۰۶۲/۶۵۸ نفر است. در جدول زیر تعداد ایرانیان در کشورهای مختلف آورده شده و براساس تعداد رتبه‌بندی شده است. بیشترین تعداد ایرانیان به ترتیب در کشورهای امارات متحده عربی، آمریکا، کانادا، آلمان و ترکیه هستند.

جدول ۳: جمعیت ایرانیان مهاجر (متولدين ايران) در جهان

منبع	تعداد ایرانیان	کشور	ردیف	منبع	تعداد ایرانیان	کشور	ردیف
OECD, 2022	۳۸/۰۰۰	هلند (۲۰۲۱)	۱۱	Gulf Center, 2019	۴۵۴/۰۰۰	امارات متحده عربی (۲۰۱۸)	۱
World Bank, 2018	۳۰/۰۰۰	قطر (۲۰۱۷)	۱۲	US Census, 2022	۳۹۷/۷۳۵	آمریکا (۲۰۲۱)	۲
UNDESA, 2021	۲۶/۹۶۰	فرانسه	۱۳	Canada Census, 2022	۲۱۳/۱۶۰	کانادا (۲۰۲۱)	۳
OECD, 2022	۲۵/۰۰۰	اتریش (۲۰۲۱)	۱۴	OECD, 2022	۲۰۳/۰۰۰	آلمان (۲۰۲۱)	۴
OECD, 2022	۲۰/۰۰۰	ایتالیا (۲۰۲۱)	۱۵	TURKSTAT, 2022	۱۵۴/۹۶۵	ترکیه (۲۰۲۱)	۵
UNDESA, 2021	۱۸/۹۳۷	نروژ (۲۰۲۰)	۱۶	UNDESA, 2021	۸۳/۵۳۱	بریتانیا (۲۰۲۰)	۶
OECD, 2022	۱۸/۰۰۰	دانمارک (۲۰۲۱)	۱۷	OECD, 2022	۸۱/۰۰۰	سوئد (۲۰۲۱)	۷
UNDESA, 2021	۱۴/۵۴۰	عراق (۲۰۲۰)	۱۸	ABS, 2022	۷۷/۷۸۰	استرالیا (۲۰۲۱)	۸
OECD, 2022	۱۴/۰۰۰	سوئیس (۲۰۲۱)	۱۹	UNDESA, 2021	۵۰/۸۰۸	فلسطین اشغالی (۲۰۲۰)	۹
OECD, 2022	۱۳/۰۰۰	بلژیک (۲۰۲۱)	۲۰	World Bank, 2018	۴۶/۴۱۹	کویت (۲۰۱۷)	۱۰
UNDESA, 2021 World Bank, 2018	۸۱/۸۲۳	سایر کشورها (۲۰۲۰)	-				
جمعیت ایرانیان مهاجر در جهان براساس آخرین آمار بین‌المللی							
۲/۰۶۲/۶۵۸							



نمودار ۱: اصلی‌ترین میزبان‌های ایرانیان در جهان

بر اساس آمار سازمان ملل چهار کشور آلمان، سوئد، هلند و فرانسه در اتحادیه اروپا در حال حاضر میزبان بیشترین تعداد مهاجر متولد ایران هستند. در سال ۲۰۲۰ کشور آلمان با ۱۵۲ هزار و ۵۹۰ مهاجر متولد ایران مقصد اول مهاجران ایرانی بود و پس از آن کشورهای سوئد با ۷۹ هزار و ۳۶۳ نفر، هلند با ۳۴ هزار و ۸۰۹ نفر و فرانسه با ۲۶ هزار و ۶۹ نفر به ترتیب مقصدهای بعدی ایرانی‌ها هستند. در همین سال بیشترین درخواست ویزای ثبت شده و همچنین تعداد ویزای شناسنامه صادر شده برای ایرانیان در اروپا، متعلق به کشورهای آلمان، فرانسه و ایتالیا بوده است. انگلستان دومین مقصد مهاجرت ایرانی‌ها خارج از اتحادیه اروپاست و در حال حاضر حدود ۸۳ هزار و ۵۳۱ نفر ایرانی در این کشور زندگی می‌کنند. استرالیا نیز همواره یکی از مقصدهای اصلی مهاجرت ایرانی‌ها در همه انواع مهاجرت از جمله مهاجرت کاری بوده و تعداد کل جمعیت ایرانی‌ها در استرالیا در این سال‌ها روندی صعودی داشته است (همان).



نمودار ۲: اصلی‌ترین میزبان‌های ایرانیان در اروپا در سال ۲۰۲۰

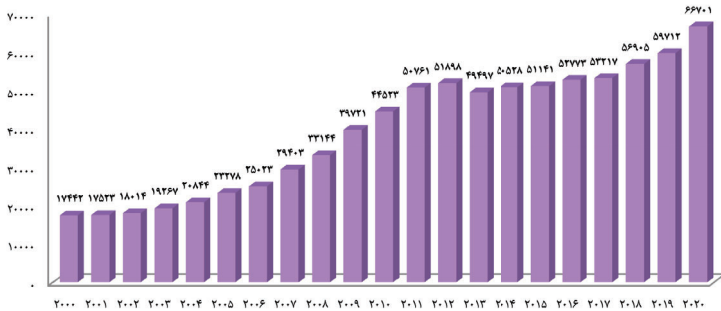
براساس آمار شورای عالی امور ایرانیان در سال ۱۳۹۹ کشورهای اول مقصد ایرانیان عبارتند از: آمریکا، کانادا، انگلیس، ایالات متحده عربی، آلمان، ترکیه، استرالیا، سوئد، عراق و فرانسه. براساس منابع بین‌المللی (UNDESA 2020, World Bank 2017) مقصدهای ایرانیان به ترتیب: امارات متحده عربی، آمریکا، کانادا، آلمان، ترکیه، انگلستان، سوئد، استرالیا، فلسطین اشغالی و کویت است (همان).

وضعیت جابه‌جایی بین‌المللی دانشجویان

در سال ۲۰۲۰ تعداد کل دانشجویان جهان در بخش آموزش عالی ۲۳۵ میلیون نفر بوده است و دانشجویان بین‌المللی تنها ۲/۶ درصد از این جمعیت را شامل می‌شوند. تعداد دانشجویان بین‌المللی در جهان از رقم ۲ میلیون نفر در سال ۲۰۰۰ میلادی به ۶/۳ میلیون نفر در سال ۲۰۲۰ رسیده است. در بازه زمانی ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۰ تعداد دانشجویان بین‌المللی با افزایش سه برابری همراه بوده است (سالنامه مهاجرتی ایران، ۱۴۰۰ و ۱۴۰۱).

دانشجوفرستی ایران

مهاجرت دانشجویان از ایران همیشه بحث‌برانگیز بوده و تمایلی برای کنترل کردنش وجود داشته است اما می‌بینیم که روند خروج دانشجویان همواره در آمارها روبه‌افزایش است و در سال‌های اخیر هم باز رتبهٔ دانشجوفرستی ایران تنزل یافته و به عبارتی دانشجویان بیشتری برای تحصیل از ایران خارج شده‌اند. جایگاه دانشجوفرستی ایران از سال ۲۰۰۳ تا ۲۰۱۲ از رتبهٔ ۲۹ در جهان به رتبهٔ ۱۱ رسیده بود که بالاترین تغییر رتبهٔ دانشجوفرستی ایران در طول دو دههٔ گذشته بوده است. در سال‌های ۲۰۱۲ تا ۲۰۱۸ جمعیت دانشجویان ایرانی خارج از کشور در تراز ۵۰ هزار دانشجو ثابت مانده و تغییرات اندکی داشته و به همین خاطر رتبهٔ دانشجوفرستی ایران به رتبهٔ ۱۹ در جهان تنزل یافته است اما در آمارهای جدید یونسکو باز رتبهٔ ایران کاهش یافته؛ در سال ۲۰۱۹ دانشجویان بین‌المللی ایرانی ۵۹/۷۱۲ نفر بوده‌اند و در سال ۲۰۲۰ این رقم به ۶۶/۷۰۱ نفر رسیده و رتبهٔ دانشجوفرستی ایران به ۱۷ تغییر کرده است.



نمودار ۳: تعداد دانشجویان بین‌المللی ایرانی در بیست سال گذشته

منبع: UIS, 2022

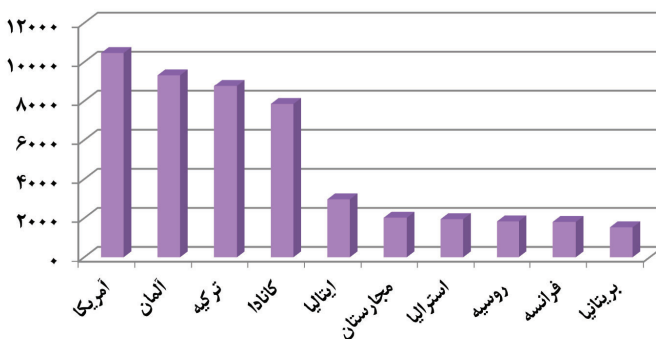
مقاصد اصلی دانشجویان ایرانی

در حال حاضر آمریکا، آلمان، ترکیه، کانادا و ایتالیا به ترتیب اصلی ترین مقصدهای دانشجویان ایرانی هستند.

جدول ۴: جمعیت دانشجویان ایرانی در ده مقصد برتر در سال ۲۰۲۰

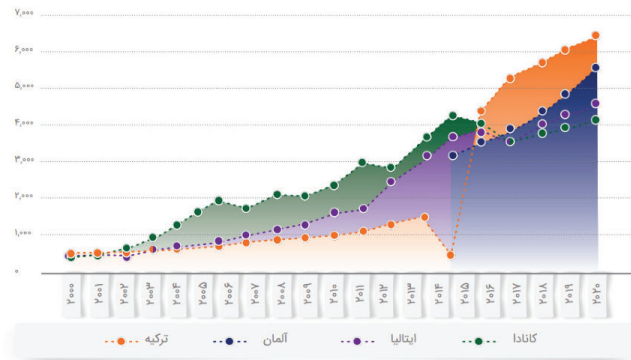
رتبه	کشور	تعداد دانشجوی ایرانی
۱	ایالات متحده آمریکا	۱۰/۴۶۲
۲	آلمان	۹/۳۱۹
۳	ترکیه	۸/۷۷۶
۴	کانادا	۷/۸۵۴
۵	ایتالیا	۲/۹۶۵
۶	مجارستان	۲/۰۲۴
۷	استرالیا	۱/۹۵۳
۸	روسیه	۱/۸۳۶
۹	فرانسه	۱/۸۰۹
۱۰	بریتانیا	۱/۵۳۳

منبع: UIS, 2022



نمودار ۴: مقاصد برتر دانشجویان ایران در سال ۲۰۲۰ بر اساس آمار یونسکو

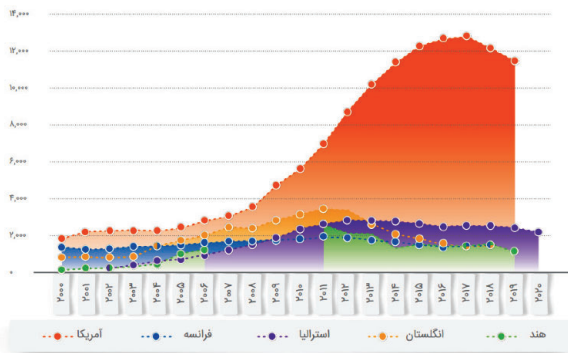
جمعیت دانشجویان ایرانی در کشورهای ترکیه، آلمان، ایتالیا و کانادا در سال‌های اخیر روبه‌افزایش بوده است و طی سال‌ها تمایل دانشجویان ایرانی برای ادامهٔ تحصیل در این کشورها بیشتر شده است که روند آن را در نمودار زیر می‌بینید.



نمودار ۵: روند افزایشی جمعیت دانشجویان ایرانی در برخی از کشورهای مقصد در سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۸

منبع: UIS, ۲۰۲۱، به نقل از سالنامهٔ مهاجرتی ایران ۱۴۰۰

آمارها نشان می‌دهد که جمعیت دانشجویان ایرانی در کشورهای آمریکا، فرانسه، استرالیا، انگلستان و هند در سال‌های اخیر روبه‌کاهش بوده است.



نمودار ۶: روند کاهش جمعیت دانشجویان ایرانی در برخی از کشورهای مقصد در سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۰

منبع: (Open doors, 2021), (Austrade, 2021), (UIS, 2021)، به نقل از سالنامهٔ مهاجرتی

ایران ۱۴۰۰

پناهجویان و پناهندگان ایرانی

در آمارهای UNHCR نام ایران دیده می‌شود و ایرانیان نیز جزء ملیت‌هایی هستند که در وضعیت پناهجویی یا پناهندگی قرار دارند. طبق این آمارها در سال ۲۰۲۱، ۴ میلیون و ۶۲۳ هزار و ۲۵۳ نفر در جهان در وضعیت پناهجویی هستند. ونزوئلا، افغانستان، عراق و هندوراس بیشترین سهم از پناهجویی را در جهان دارند. ایران نیز با ۶۸ هزار پناهجو در جهان در رتبه ۲۰ قرار دارد. تعداد افراد در وضعیت پناهندگی در جهان ۲۱ میلیون و ۳۲۶ هزار و ۹۰۹ نفر هستند. ایران در سال ۲۰۲۱ بیستم کشور پناهنده‌فرست نیز بوده است و ۱۴۳ هزار ایرانی در وضعیت پناهندگی قرار داشتند (بر مبنای آمارهای ۲۰۲۲ کمیسریا).
جدول ۵: وضعیت ایران در مهاجرت‌های اجباری - پناهجویی

۲۰۲۱		۲۰۲۰		
ایرانی	جهان	ایرانی	جهان	
۶۸/۰۰۰	۴/۶۲۳/۲۵۳	۷۷/۲۱۷	۴/۱۳۸/۸۸۹	تعداد افراد در وضعیت پناهجویی
۱۴۳/۰۰۰	۲۱/۳۲۶/۹۰۹	۱۳۴/۷۶۷	۲۰/۶۵۰/۳۰۴	تعداد افراد در وضعیت پناهندگی

منبع: UNHCR Data Finder

دلایل مهاجرت از ایران

خروج مهاجران از کشور هم دارای جنبه‌های منفی از جمله کاهش سرمایه انسانی در کشور است و هم تبعات مثبت مانند ارسال پول (ریمیتنس) به کشور را دارد. عوامل نهادی، سیاسی و کیفیت زندگی در جریان مهاجرت از ایران تأثیر بسیاری دارد. همچنین حضور مهاجران ایرانی در کشورهای مقصد سبب تمایل بیشتر افراد برای مهاجرت به آن کشورها می‌شود. به‌طور کلی مجموع عوامل جمعیتی، جغرافیایی و توسعه‌ای مهم‌ترین علل مهاجرت از ایران به دیگر کشورهاست (رنانی و همکاران، ۱۳۹۳).

به نظر می‌رسد میل به مهاجرت در تمامی طبقات اجتماعی در حال گسترش است. پژوهش‌ها نشان می‌دهد که «وضعیت کلی کشور» و «عوامل اقتصادی» از جمله مهم‌ترین عوامل و انگیزه‌های گروه‌های مختلف اجتماعی برای مهاجرت از کشور است. «عدم وجود فرصت‌های ایفای نقش»، «احساس غیرمفید بودن در کشور» و همچنین «نداشتن تصور امیدوارکننده نسبت به آینده» موجب می‌شود که افراد برای مهاجرت اقدام کنند. شرایط سخت اقتصادی ناشی از تحریم‌ها، تلاطم‌های شدید نرخ ارز و نرخ تورم و افزایش نرخ بیکاری در اثر شیوع کرونا باعث تشدید میل به مهاجرت در ایران شده است.

ساختار اداری و قوانین اجرایی ناکارآمد

طبقه اجتماعی تأثیری در مهاجرت نخبگان ندارد و همان‌طور که پیش‌تر نیز ذکر شد طبقات مختلف اجتماعی در ایران مهاجرت می‌کنند. «ساختار و رویه اداری مراکز علمی و اجرایی کشور» و «قوانین اجرایی کشور ایران» بر مهاجرت نخبگان تأثیر مستقیم دارد. ساختار ناکارآمد، سختی‌های زیاد و امکانات کم برای فعالیت‌های علمی در کشور، قوانین اجرایی ناکارآمد و محدودیت‌های ناشی از آن، عدم شایسته‌سالاری و مواردی این‌چنینی از عوامل اصلی مهاجرت نخبگان از کشور هستند. بستر و شرایط مناسب فعالیت تحقیقاتی و علمی در خارج از کشور، رویه‌های اداری و قوانین اجرایی کارآمد بدون شک در گرایش نخبگان ایرانی به مهاجرت تأثیرگذار است. بررسی‌ها نشان داده که «دستیابی به امکانات رفاهی و خدمات شهروندی عرضه‌شده در خارج از ایران» بر مهاجرت نخبگان تأثیرگذار بوده است. عدم امکان اشتغال بر مبنای تخصص و فراهم نبودن بستر کاری مبتنی بر فعالیت‌های علمی و پژوهشی نیز از جمله عوامل مؤثر در مهاجرت این طیف از مهاجران بوده است. به‌طور کلی عدم ساخت‌یافتگی منظم اجتماعی، قوانین اجرایی و ساختار نه‌چندان کارآمد مراکز علمی و اجرایی کشور از اصلی‌ترین عوامل منتهی به مهاجرت نخبگان در کشور هستند (جوادزاده، ۱۳۹۴).

محدودیت اینترنت و فضای مجازی

مطالعه‌ای که رصدخانه مهاجرت ایران در بازه زمانی سال‌های ۱۳۹۵ - ۱۳۹۶ پیرامون عوامل رانشی مهاجرت در میان متخصصان و فارغ التحصیلان ایرانی خارج از کشور انجام داده است، حاکی از آن است که وضعیت اینترنت و فضای مجازی از جمله عوامل مهم رانشی تأثیرگذار بر میل به مهاجرت از کشور است. می‌دانیم که در سال‌های اخیر کسب و کارهای افراد نیز به میزان قابل توجهی به سرعت اینترنت و کیفیت دسترسی به فضای مجازی وابسته است. از این رو اجرای طرح‌هایی مانند طرح صیانت، اثرات مخرب مضاعفی به دنبال خواهد داشت (رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۰).

یک فرد تحصیل کرده در ایران به سبب شرایط تحریم کشور به خیلی از اپلیکیشن‌ها، وبسایت‌ها و منابع مفید حاکی از اطلاعات ارزشمند دسترسی ندارد. ایرانیان نمی‌توانند در پلتفرم‌های نمایش خانگی از جمله Netflix، Disney Plus و دیگر برنامه‌ها اکانت خود را بسازند و مانند مردم کشورهای دیگر از آن‌ها استفاده کنند. همچنین به بیشتر کتابخانه‌های دیجیتال که در زمینه‌های علوم جدید و به روز هستند، دسترسی ندارند. همچنین نمی‌توانند از سایت‌های فروشگاه‌های بزرگی چون Amazon یا eBay خرید کنند. همه این‌ها دلایل بسیار مهمی هستند که ایرانیان را به مهاجرت ترغیب می‌کنند (دنیای اقتصاد، ۳۰ شهریور ۱۳۹۹).

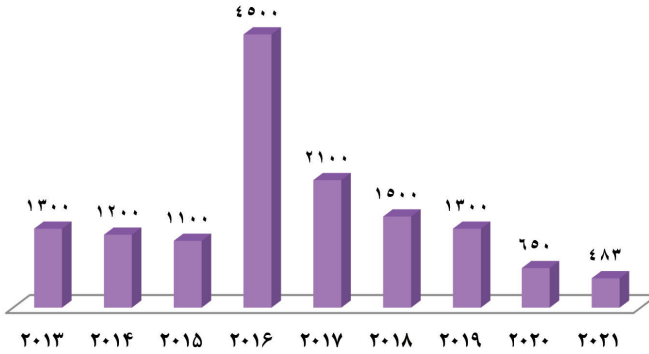
وضعیت بد اقتصادی و کیفیت زندگی

بر پایه یک نظرسنجی مرکز افکارسنجی کیو (کیو آنالیتیکز) که آذرماه سال ۱۳۹۹ منتشر شد، ۳۳ درصد از پرسش‌شوندگان گفته بودند مایلند از ایران مهاجرت کنند و ۸۰ درصد آن‌ها دستیابی به موقعیت اقتصادی بهتر یا خروج از موقعیت بد اقتصادی را انگیزه تمایل خود به این کار عنوان کردند.

جنبه‌های اقتصادی یکی از پررنگ‌ترین دلایل مهاجرت مردم کشور ما است. یعنی بیشترین تقاضا از کشور ما برای مهاجرت به دیگر کشورها به‌علت شرایط اقتصادی است. خود اقتصاد معانی مختلفی دارد؛ ممکن است فردی به‌خاطر کسب درآمد بالا قصد مهاجرت داشته باشد. بعضی دیگر از افراد نیز به دنبال رفاه بیشتر هستند، یعنی با مقدار سرمایه خود می‌توانند در کشور دیگر رفاهی متوسط رو به بالا را برای خود فراهم کنند.

مهاجرت‌های بازگشتی

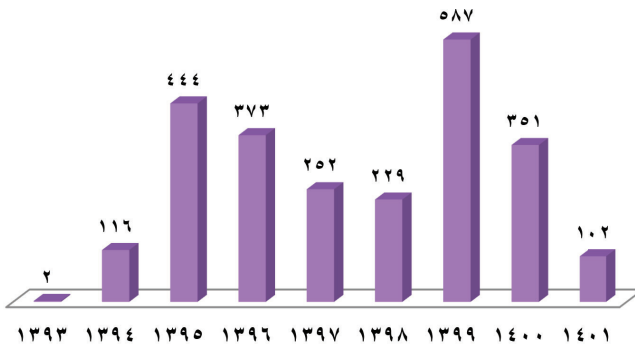
یکی از مهم‌ترین مسائل فرهنگی مهاجرت در بخش مهاجرت‌های بازگشتی نهفته است. آنچه که در مورد مهاجرت‌های بازگشتی می‌دانیم این است که نه تنها مطالعه فرهنگی جامعی در این مورد صورت نگرفته است، بلکه آمار دقیقی نیز در این باره وجود ندارد. مهاجرت‌های بازگشتی را آن‌طور که سالنامه مهاجرتی ایران دسته‌بندی کرده است، می‌توانیم به سه دسته کلی بازگشت‌های اجباری، بازگشت‌های داوطلبانه حمایت‌شده و بازگشت داوطلبانه مستقل در نظر بگیریم. سازمان‌های بین‌المللی مانند IOM و UNHCR در مورد ایرانیان ردمرز شده آماری اعلام نمی‌کنند، لذا ما آمار بازگشت‌های اجباری را نداریم. در مورد بازگشت داوطلبانه حمایت‌شده در ایران آخرین آمار پورتال جهانی مهاجرت نشان می‌دهد که از سال ۲۰۱۳ تا ۲۰۲۱ در مجموع بیش از ۱۴ هزار مهاجر ایرانی بازگشت داوطلبانه حمایت‌شده داشته‌اند.



نمودار ۷: بازگشت داوطلبانه و ادغام مجدد حمایت شده مهاجران ایرانی

منبع: Migration Data Portal, 2022

معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری از سال ۱۳۹۳ آمار مهاجران بازگشتی که از طرح همکاری با متخصصان و دانشمندان ایرانی غیرمقیم استفاده کرده‌اند را ثبت کرده است که تا تیرماه ۱۴۰۱ در مجموع دو هزار و ۴۸۷ ایرانی را شامل شده است.



نمودار ۸: متخصصان ایرانی بازگشتی از اسفند ۱۳۹۳ تا تیرماه ۱۴۰۱

منبع: معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری

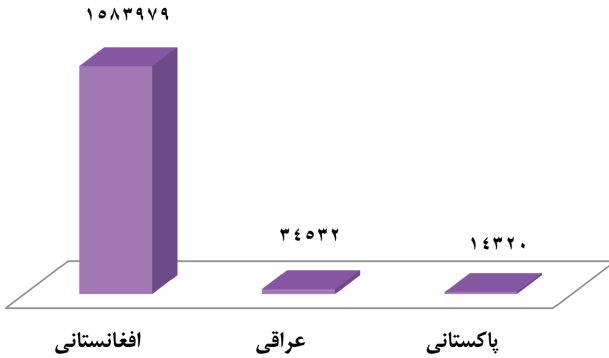
از مجموع دو هزار و ۴۸۷ متخصص ایرانی بازگشتی، دو هزار و ۳۲ نفر (معادل ۸۲ درصد) مردان هستند و ۴۵۵ نفر (معادل ۱۸ درصد) زنان.

مهاجرت خارجیان به ایران

ایران در عین مهاجرفرستی همواره مهاجرپذیر نیز بوده است و این مهم می‌تواند تحولات فرهنگی ایران را تحت‌تأثیر قرار دهد. مهاجرت خارجیان به ایران بیشتر به دلیل ناامنی کشورهای همسایه اتفاق افتاده است. هر وقت شرایط کشورهای همسایه مساعد نبوده، مردم این کشورها روانه ایران شده‌اند و همین موجب شده است که ایران طی دهه‌های متوالی میزبان چند میلیون مهاجر، پناهنده و پناهجو باشد که همگی تحت‌عنوان مهاجر در ایران زندگی می‌کنند، به این معنا که هر زمان از مهاجرین در ایران صحبت می‌شود، همه این سه گروه را شامل می‌شود.

تعداد مهاجران حاضر در ایران

در سرشماری ۱۳۹۵ تعداد ۱/۵۸۳/۹۷۹ نفر افغانستانی، ۳۴/۵۳۲ نفر عراقی و ۱۴/۳۲۰ نفر پاکستانی در ایران حضور داشتند. براساس این سرشماری مهاجران از بقیه ملیت‌ها زیر هزار نفر بودند. براین اساس بیش از ۹۵ درصد مهاجران حاضر در ایران افغانستانی بوده‌اند (مرکز آمار ایران) و لذا در نظر مردم، مهاجر در ایران برابر با مهاجر افغانستانی دانسته می‌شود و می‌بینیم که هر جا سخن از مهاجران است، به‌درستی بحث به سمت مهاجران افغانستانی سوق می‌یابد.



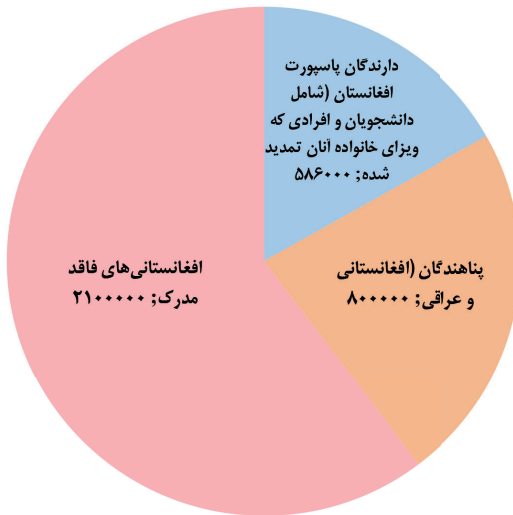
نمودار ۹: تعداد اتباع کشورهای مختلف در ایران

اما تعداد مهاجران حاضر در ایران بیش از این است. آمار سرشماری تنها مهاجران دارای مدرک را در نظر گرفته است. تا پیش از به هم ریختن اوضاع افغانستان در تابستان سال ۱۴۰۰ تخمین‌ها حاکی از این بود که حدود ۳ میلیون مهاجر در ایران حضور دارد. از این تعداد تقریباً نیمی دارای مدرک و نیمی بدون مدرک بودند (سایت کمیسیریا و گزارش سالانه سازمان جهانی مهاجرت).

افراد بسیاری پس از قدرت گرفتن طالبان از کشور افغانستان خارج شده و به ایران آمدند. همین امر موجب شد که بحث‌های زیادی پیرامون تعداد زیاد مهاجران و مسائل فرهنگی‌شان صورت بگیرد. از آنجایی که ابتدای امر تعداد مهاجران به‌طور دقیق مشخص نبود، تخمین‌هایی شده زد که به‌نظر می‌رسد خلاف واقع بوده است. در سرشماری که اوایل سال ۱۴۰۱ انجام شد، تعداد مهاجران داخل ایران دقیق‌تر از قبل مشخص شد. وزارت کشور اعلام کرد که در این طرح سرشماری ۲ میلیون و ۳۰۰ هزار نفر افراد بدون مدرک مراجعه و ثبت‌نام کرده‌اند. ۱ میلیون و ۷۰۰ هزار نفر هم کسانی هستند که مدرک دارند و برآورد کرده‌اند که بین ۳۰۰ تا ۵۰۰ هزار نفر نیز مراجعه نکرده‌اند

و بنابراین آمار کلی بین ۴ میلیون و ۳۰۰ تا ۴ میلیون و ۵۰۰ هزار نفر است. (خبرگزاری صداوسیما، ۱۴۰۱) پیشتر نیز کمیسریای سازمان ملل متحد در امور پناهندگان و نیز سازمان جهانی مهاجرت بیان کرده بودند که حدود ۴ میلیون مهاجر در ایران ساکن هستند. (سایت کمیسریا و سایت سازمان جهانی مهاجرت)

براساس آخرین آمارها ۸۰۰/۰۰۰ پناهنده در ایران زندگی می‌کنند که ۷۸۰/۰۰۰ نفر از آنان افغانستانی و ۲۰/۰۰۰ نفر عراقی هستند. حدود ۶۰۰/۰۰۰ نفر نیز با گذرنامه افغانستان در ایران زندگی می‌کنند. به علاوه تخمین زده می‌شود که ۲/۱ میلیون نفر افغانستانی فاقد مدرک در ایران حضور دارند؛ یعنی در مجموع تعداد مهاجران حدود ۳/۴۸۶/۰۰۰ نفر است. (سایت کمیسریای عالی سازمان ملل متحد در امور پناهندگان، بازیابی شده در اسفند ۱۴۰۱).



نمودار ۱۰: تعداد تخمینی افراد تحت حمایت کمیسریا در سال ۲۰۲۲

آمار سرشماری‌های مختلف نشان می‌دهد که حدود ۵۰ درصد مهاجران افغانستانی ساکن ایران متولد ایران هستند؛ در سرشماری سال ۱۳۸۵، ۴۹ درصد مهاجران متولد ایران بودند و در سرشماری سال ۱۳۹۰، ۵۵ درصد مهاجران متولد ایران بودند (عباسی شوازی و صادقی، ۱۳۹۶). با وجود اینکه آمارهای سرشماری همه مهاجران را شامل نمی‌شود اما باز هم این مهم را به ما یادآور می‌شوند که بخش قابل توجهی از مهاجران افغانستانی سال‌های زیاد و مهمی از عمر خود را در ایران گذارنده‌اند و در فرهنگ ایرانی رشد یافته‌اند.

موج جدید مهاجرت به ایران

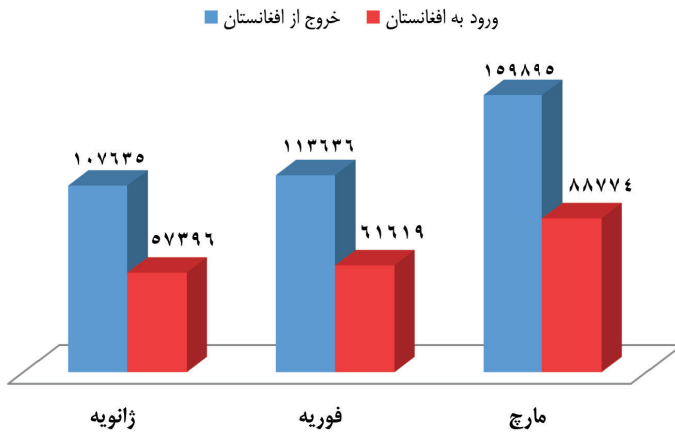
همان‌طور که پیش‌تر ذکر شد، با به‌هم‌ریختن اوضاع افغانستان در تابستان ۱۴۰۰ افراد بسیاری از افغانستان خارج شدند و به ایران آمدند، خبرها و تصاویری که از ورود مهاجران به مرزهای ایران منتشر می‌شد، بحث‌هایی را در مورد تعداد بالای مهاجران افغانستانی راه انداخت. به‌نظر می‌رسد یکی از دلایل تخمین‌های بالا در نظر نگرفتن میزان ردمرزه‌است؛ در ماه‌های اول قدرت گرفتن طالبان افراد بسیاری وارد ایران شدند اما در عین حال تعداد زیادی هم خارج شدند. آمارهای سازمان جهانی مهاجرت نشان می‌دهد که در ماه مارچ ۲۰۲۲ به‌طور متوسط ۳۶/۹۴۸ نفر افغانستانی وارد ایران شده‌اند، از این تعداد ۲/۸۱۰ نفر دارای مدرک و ۳۴/۱۳۸ نفر بدون مدرک بوده‌اند. در همین هفته‌ها به‌طور متوسط ۲۳/۲۵۶ نفر افغانستانی از ایران خارج شده‌اند که از این تعداد ۱۴/۵۷۲ نفر رد مرز شده‌اند. به‌علاوه در این گزارش بیان شده است که در یک سال گذشته یعنی از آپریل ۲۰۲۱ تا مارچ ۲۰۲۲ تعداد ۱/۶۳۴/۹۲۸ نفر افغانستانی وارد ایران شده‌اند و در همین زمان ۱/۱۹۶/۹۸۸ نفر از ایران به افغانستان رفته‌اند (سایت سازمان جهانی مهاجرت).

تعداد افرادی که طی سه ماه از افغانستان به ایران وارد یا از ایران خارج شده‌اند به شرح زیر است:

جدول ۶: جریان مهاجرت افغانستانی‌ها به ایران طی سه ماه اول ۲۰۲۲

مارچ	فوریه	ژانویه	
۱۵۹/۸۹۵	۱۱۳/۶۳۶	۱۰۷/۶۳۵	خروج از افغانستان
۸۸/۷۷۴	۶۱/۶۱۹	۵۷/۳۹۶	ورود به افغانستان

منبع: سازمان جهانی مهاجرت



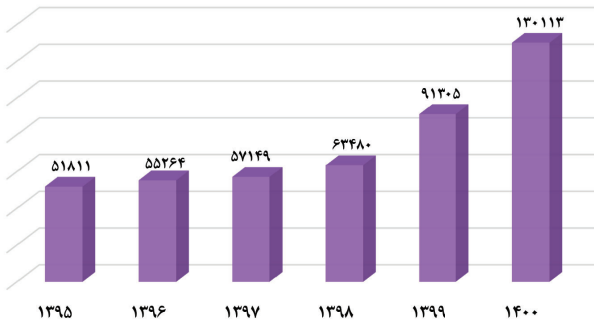
نمودار ۱۱: جریان مهاجرت افغانستانی‌ها به ایران طی سه ماه اول ۲۰۲۲

جنسیت مهاجران واردشده به ایران در موج اخیر

سازمان جهانی مهاجرت در گزارش خود بیان کرده است که در یک هفته منتهی به گزارش ۷/۷۴۶ نفر رد مرز شده‌اند که از این تعداد ۵/۷۱۹ نفر (۷۴ درصد) مرد بوده‌اند و ۲/۰۲۷ نفر (۲۶ درصد) زن. به‌علاوه گفته شده که در کل ۹۰ درصد افغانستانی واردشده به ایران در این مدت مرد بوده‌اند و فقط ده درصد زن. ۵۳ درصد مهاجران وارد شده از مرز اسلام‌قلعه را زنان تشکیل داده‌اند و از مرز میلک فقط ۵ درصد افراد واردشده زن بوده‌اند (همان).

دانشجویان خارجی در ایران

تعداد دانشجویان خارجی در ایران طی سال‌های اخیر همواره روبه‌افزایش بوده است و از ۵۱/۸۱۱ دانشجو در سال ۱۳۹۵ به ۱۳۰/۱۱۳ دانشجو در سال ۱۴۰۰ رسیده است. در سال تحصیلی ۱۴۰۰ میزان ۵۶ درصد دانشجویان خارجی در مجموعه وزارت علوم، ۳۹ درصد در دانشگاه آزاد و ۵ درصد در وزارت بهداشت مشغول به تحصیل بودند و بیشترین دانشجویان همواره از عراق، افغانستان و پاکستان بوده‌اند. براساس آمارهای یونسکو در سال ۲۰۲۰ تعداد دانشجویان بین‌المللی حاضر در ایران ۹۱/۳۰۵ نفر بوده است و ایران در بین کشورهای میزبان دانشجویان بین‌المللی در رتبه ۱۳ قرار گرفته است.



نمودار ۱۲: جمعیت دانشجویان خارجی در ایران

منبع: سازمان امور دانشجویان، ۱۴۰۱

تحصیل دانش‌آموزان غیرایرانی در ایران

تحصیل دانش‌آموزان غیرایرانی در ایران نیز همواره یکی از مسائل چالش‌برانگیز حوزه مهاجران در ایران بوده است. چراکه تحصیل غیرایرانی‌ها در مدارس ایران دارای محدودیت‌هایی است و از آن مهم‌تر

بسیاری از مهاجران حاضر در ایران و به تبع آن دانش‌آموزان مهاجر دارای مدرک هویتی نیستند و این امر ثبت‌نامشان را در مدارس دچار مشکل می‌کند. از طرف دیگر براساس پیمان‌نامه حقوق کودک که ایران نیز در سال ۱۳۷۲ به عضویت آن درآمده است، کودکان باید اجازه تحصیل داشته باشند. در ادامه وجود مشکلات برای تحصیل کودکان مهاجر در ایران که موجب بازماندگی از تحصیل بسیاری از آنان می‌شد، رهبری در سال ۱۳۹۴ فرمان داد که هیچ بچه‌ای از تحصیل بازماند. در سال‌های بعد در راستای اجرای فرمان رهبری کودکان بیشتری اجازه پیدا کردند به مدارس راه پیدا کنند اما شواهد حاکی از آن است که هنوز هم همه کودکان راهی مدرسه نشده‌اند که شرح چرایی و چگونگی آن در این مقال نمی‌گنجد.

براساس آمار کمیسریا در سال تحصیلی ۱۳۹۶-۱۳۹۷ تعداد دانش‌آموزان افغانستانی در مدارس دولتی ایران ۴۲۰ هزار نفر بوده است که ۱۰۳ هزار نفر از آنان بدون مدرک بودند (European commission, 2018). آخرین آمار کمیسریا حاکی از این است که در سال تحصیلی ۱۳۹۸-۱۳۹۹ تعداد ۴۸۰/۰۰۰ دانش‌آموز افغانستانی و عراقی در مدارس ثبت‌نام کرده‌اند (سایت کمیسریا). براساس آمار مرکز امور بین‌الملل و مدارس خارج از کشور ۵۵۶/۰۰۰ دانش‌آموز افغانستانی در سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۴۰۱ در ایران تحصیل کرده‌اند و در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲ تعداد دانش‌آموزان افغانستانی در مدارس ایران ۶۷۰/۰۰۰ نفر بوده است (خبرگزاری ایسنا، اسفند ۱۴۰۱).

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

به نظر می‌رسد که حوزه مطالعات مهاجرت در ایران نیازمند توجه علمی و پژوهشی بیشتر است. آمارها و اطلاعات حوزه مهاجرت و مطالعات انجام‌شده پراکنده است و کفایت لازم را برای ترسیم تصویر کامل و جامع از وضعیت مهاجرت ایران ندارد. ایران طی دهه‌های اخیر همواره جزء

کشورهای مهاجرفرست و مهاجرپذیر بوده است و از این جهت پرداختن به حوزه مطالعات مهاجرت به خصوص ابعاد فرهنگی مهاجرت ضروری به نظر می‌رسد. براساس آخرین آمارها حدود ۲ میلیون ایرانی خارج از ایران زندگی می‌کنند که البته این فقط متولدین ایران را شامل می‌شود. آمارهای غیررسمی تعداد ایرانیان خارج از کشور را تا ۶ میلیون نفر هم اعلام می‌کنند. از آن طرف در حال حاضر حدود ۴ میلیون مهاجر در ایران زندگی می‌کنند. ایران در بین دیگر کشورها در رتبه ۵۴ مهاجرفرستی و در رتبه ۲۳ مهاجرپذیری قرار دارد. این آمارها نشان می‌دهد که مطالعات مهاجرت از حوزه مطالعاتی و پژوهشی مهم برای کشور ماست. لازم به ذکر است که ایرانیان بیشتر به کشورهای امارات متحده عربی، آمریکا، کانادا، آلمان و ترکیه مهاجرت می‌کنند و مهاجران ورودی بیشتر از کشورهای افغانستان و عراق هستند. در نظر گرفتن مبدأ و مقصد مهاجران و روندهای مهاجرت می‌تواند برای فهم تأثیرات فرهنگی‌شان در روند تحولات فرهنگی کشور مفید فایده باشد.

مسائل مهم حوزه مهاجرت

اهم مسائلی که در حوزه مهاجرت از منظر فرهنگی نیاز به پرداخت بیشتر دارد، به شرح زیر است:

– **داده‌های مهاجران ورودی و خروجی:** تاکنون آمارهای این حوزه به خصوص مهاجران خارج شده از ایران به طور دقیق ثبت نشده است و همواره بر سر آمارهای پراکنده جدل وجود دارد. حتی آمار دقیق دانشجویان خارجی در ایران و مهاجران نخبه بازگشتی ایرانی نیز به طور دقیق در سال‌های مختلف ثبت و روند آن پیگیری نشده است و ارائه آمارهای سلیقه‌ای و رسانه‌زده، به ابهام بیشتر مسئله مهاجرت دامن می‌زند. به همین منظور نیازمند داشتن نمای رصدی جامعی از وضعیت فرهنگی، اجتماعی و سیاستی مهاجران (ورودی و خروجی) هستیم.

- آموزش مهاجران حاضر در ایران: می‌دانیم که مهم‌ترین مسئله در ادغام فرهنگی - اجتماعی مهاجران در جامعه آموزش است اما چالش‌های آموزشی دانش‌آموزان مهاجر حتی پس از فرمان حکیمانه‌ی مقام معظم رهبری نیز به قوت خود باقی است و اجرای این مهم با مشکلاتی روبه‌رو است که به‌نظر می‌رسد تا حل کامل این مسئله راهی طولانی در پیش باشد. در رابطه با حضور دانش‌آموزان غیرایرانی در مدارس دولتی موانع و مشکلاتی وجود دارد که در زیر به برخی از آنان اشاره می‌شود:

(الف) اجرای سلیقه‌ای قوانین و آیین‌نامه‌ها در مدارس دولتی

(ب) عدم حمایت از مدارس خودگردان و سمن‌های فعال در آموزش مهاجران

(پ) فقر اقتصادی خانواده و اشتغال کودکان

(ت) نبود محتوای آموزشی متناسب با فرهنگ‌سازی پذیرش مهاجران

(ث) برخوردهای تبعیض‌آمیز با مهاجران در مدارس دولتی

(ج) محرومیت از خدمات آموزش رسمی و قرارنگرفتن در سیر درست جامعه‌پذیری موجب طرد مهاجران می‌شود که احتمال کج‌رفتاری را بالا می‌برد.

(چ) عدم اهتمام به مسأله آموزش دختران در داخل جامعه مهاجران

به‌علاوه دانشجویان مهاجر نیز درگیر مسائلی هستند که نیاز به توجه بیشتری دارد. لازم است بین دانشجویان خارجی و دانشجویان مقیم ایران که در مدارس ایران تحصیل کرده‌اند و با کنکور وارد دانشگاه شده‌اند، تفاوت قائل شد. چراکه اولاً مسائل فرهنگی دانشجویان خارجی با این گروه متفاوت است و ثانیاً در نظر گرفتن شهریه دلاری برای این افراد مطابق با قیمت دلار روز، درحالی که خانواده‌های این افراد در ایران درآمدهای ریالی دارند، درست به‌نظر نمی‌رسد.

از سویی دیگر به بیان آمار و ارقام، مهاجران تحصیل کرده در سال‌های اخیر در ایران رو به افزایش بوده ولی از چنین ظرفیتی در سیاست‌های ادغامی جامعه مهاجران با جامعه میزبان غفلت شده است.

– مسئله مادر ایرانی‌ها: پس از گذشت سال‌ها گام مثبتی به سمت حل مسئله تابعیت فرزندان حاصل از ازدواج زنان ایرانی و مردان خارجی برداشته شده بود اما به نظر می‌رسد اکنون در حال برگشت به عقب هستیم. بیشتر مادر ایرانی‌ها در ایران به دنیا آمده و بزرگ شده‌اند و تعلقات هویتی‌شان بیشتر به سمت مادر متمایل است. در حال حاضر ما با نسل دوم و سوم مادر ایرانی‌ها مواجه هستیم و در واقع این افراد در فرهنگ ایرانی پرورش یافته و فرهنگ ایران را با خود دارند اما ندادن شناسنامه که مدرک هویتی افراد است، موجب شده است که:

(الف) در موقعیت‌های مختلف از خدمات شهروندی محروم شوند.

(ب) تبعیض و در پی آن طرد اجتماعی را تجربه کنند.

(پ) دچار سرگردانی هویتی شوند.

(ت) حتی پذیرش فرهنگی این افراد بین جامعه ایرانی دچار اختلال شود.

– سازمان ملی مهاجرت: سازمان ملی مهاجرت می‌تواند گام مهمی برای حل و پیگیری مسائل این حوزه باشد اما به نظر می‌رسد شتابزدگی در تدوین مصوبه آن باعث شده که شاهد عدم پرداخت به برخی مسائل مهم و حتی بازگشت به عقب در بندهای آن باشیم:

(الف) در این طرح به همه ابعاد مهاجرت پرداخته نشده است و مهاجرت‌های داخلی و مهاجرت ایرانیان به خارج از کشور اصلاً دیده نشده است.

(ب) شیوه‌های مختلف مهاجرت و انواع ویزا و اقامت در طرح این سازمان دیده نشده است.

(پ) انتظار این بود که قانون سازمان ملی مهاجرت بتواند وضعیت مهاجران حاضر در ایران را ساماندهی کند و بهبود بدهد اما به نظر می‌رسد این طرح صرفاً تداوم وضعیت سابق و ارتقای اداره اتباع وزارت کشور به سازمان است.

(ت) نسل‌های دوم و سوم مهاجران حاضر در ایران در این طرح دیده نشده‌اند و همچنان با این افراد مانند نومهجران برخورد می‌شود.

ث) رویکرد تنبیهی و جرم‌انگارانه بر طرح سایه انداخته است؛ ایرانیانی که برای اتباع خارجی اموال منقول و غیرمنقول می‌خرند، مجرم تلقی شده‌اند و خود مهاجران نیز در موقعیت‌های مختلف مجرم انگاشته شده‌اند.

ج) درخواست و دریافت شهروندی خارجی‌ان در ایران دیده نشده و حتی قانون تابعیت مادرایرانی‌ها نیز لغو گردیده است.

چ) مسئله مهم ادغام فرهنگی-اجتماعی مهاجران در جامعه ایران ندید گرفته شده است.

ح) به رسانه توجه نشده است؛ می‌دانیم که هرچند وقت یک‌بار جنجال‌های رسانه‌ای در حوزه مهاجران اتفاق می‌افتد و تصویری که از مهاجران حاضر در ایران در رسانه‌های داخل و خارج ارائه می‌شود، نیازمند اصلاح است اما در این طرح به آن توجهی نشده است.

- **نخبگان مهاجر در ایران:** دادن اقامت به نخبگان حداقل کاری است که می‌توان برای جذب نخبگان خارجی انجام داد تا بتوان از ظرفیت‌های آنان بهره برد اما در حال حاضر صدور روادید، اقامت و اشتغال برای این افراد روند جداگانه و مشخصی ندارد و این افراد از حمایت خاصی برخوردار نمی‌شوند. طرح اقامت نخبگان خارجی که در جریان است هم روند بسیار کندی دارد و به‌علاوه به‌صورت خیلی محدود اجرا می‌شود و شواهد حاکی از این است که پس از دریافت اقامت هم این افراد در عمل نتوانسته‌اند از حمایت ویژه‌ای برخوردار بشوند.

- **سرمایه فرهنگی مهاجران خارجی در ایران:** سرمایه فرهنگی یکی از ارکان اصلی توسعه فرهنگی جامعه مهاجران خارجی در ایران و مشخصاً مهاجران افغانستانی است. آشنایی مهاجران با رمزگان فرهنگی جامعه میزبان و داشتن مهارت به‌کارگیری شایستگی‌های فرهنگی در نسبت با اقتدار فرهنگی حاکم بر جامعه، در فرآیند ادغام فرهنگی مهاجران امری ضروری است و ارتقاء آن می‌تواند از خلال سازوکارهای

فرهنگی صورت پذیرد. به همین منظور توجه به اصل مشارکت فرهنگی مهاجران افغانستانی، مصرف فرهنگی مهاجران، رویت‌پذیری اجتماعی آن‌ها و همچنین نهادهای فرهنگی اجتناب‌ناپذیر است.

– مهاجر هراسی یا مهاجرت‌ستیزی: متأسفانه به‌نظر می‌رسد احساسات ضد‌مهاجر در ایران وجود دارد که در موقعیت‌های مختلف ظهور و بروز آن تقویت می‌شود و مهاجران افغانستانی به‌عنوان مقصر اوضاع بد اقتصادی ایران معرفی می‌شوند؛ به‌نظر می‌رسد اوضاع اقتصادی و عدم‌شناخت صحیح از مسئله مهاجران در ایران و تأثیرات‌شان بر زندگی ایرانیان و رابطه فرهنگی که با ایرانی‌ها دارند در طول تاریخ موجب شده است که بخش زیادی از مردم ایران نسبت به افغانستانی‌ها دید مثبتی نداشته باشند و موج‌های رسانه‌ای به‌سادگی احساسات مردم را علیه مهاجران افغانستانی بسیج کنند.

به‌علاوه رشد ملی‌گرایی رمانتیک و غیراصولی، ضدیت با افغانستانی‌ها را تقویت می‌کند؛ به‌طور کلی این فقط افغانستانی‌ها نیستند که احساسات مردم علیه‌شان غلیان می‌کند. از آنجایی که یکی از ریشه‌های این داستان از رشد نگاه‌های انحرافی و افراط‌گرایانه به مسئله ملیت است، اگر مهاجران عراقی یا کشوری دیگر هم زیاد شود، این پتانسیل را خواهد داشت. افغانستانی‌ها در سال‌های حضورشان در ایران در کلّیتی که به‌عنوان هویت ایرانی تعریف می‌شود، جایگاه چندانی نداشته‌اند. حال هر قوم دیگری نیز می‌تواند همین وضعیت را داشته باشد.

مسئله دیگر دیگری‌سازی است که به تنش‌ها دامن می‌زند. این دیگری می‌تواند ترک، عرب، کرد یا افغانستانی باشد و حتی شهرستانی. مشکل اصلی ساختارهای دیگری‌ساز است که باید ترمیم شود و تکثر فرهنگی و تفاوت‌ها را پذیرا شود. اگر این ساختار دیگری‌ساز وجود نداشته باشد، افغانستانی‌ها به‌راحتی مقصر همه مشکلات شناخته نمی‌شوند.

در نهایت نبود دستورالعمل‌های روشن رسانه‌ای و فقدان استانداردهای ضد‌بیان‌های نژادپرستانه در نظام رسانه‌ای و فرهنگی ایران موجب شده تا

برخورد قانونی محکمی با مهاجرستیزی در لایه فرهنگی و رسانه‌ای صورت نپذیرد. از این روی نیازمند اتخاذ رویه‌های صریح سیاستی در این زمینه هستیم.

پیشنهادات

– تدوین و تصویب قانون جامع مهاجرت با توجه ویژه به ابعاد فرهنگی و رسانه‌ای

– ارائه داده‌های صحیح و روندی در حوزه مهاجرت و شناسایی مهاجران

– عدم تغییر قانون تابعیت فرزندان مادرایرانی و تداوم صدور شناسنامه

برای آنها

– قانونی کردن مدارس خودگردان

– توجه به قربات‌های فرهنگی کشورهای فارسی‌زبان و سیاست‌گذاری

در حوزه زبان فارسی برای آموزش به خارجیان

– تدوین برنامه‌ها و پیگیری روند ادغام مهاجران و پذیرش فرهنگی

آنان در جامعه ایران

– تدوین و اعلام صریح استانداردهای ضدبیماری‌های نژادپرستانه در

نظام رسانه‌ای و فرهنگی ایران

– توجه بیشتر به پژوهش در زمینه مهاجرت:

الف) انجام پیمایش‌های منسجم در زمینه میل به مهاجرت در جامعه ایرانی

ب) انجام پیمایش درباره مهاجرت نخبگان ایرانی

پ) انجام پژوهش‌های کیفی برای رسیدن به فهمی دلایل مهاجرت ایرانیان

ت) انجام پژوهش‌های کیفی برای درک بهتر مسائل مهاجران بازگشتی

ث) انجام پژوهش‌های کیفی برای شناخت جامعه مهاجر حاضر در ایران

ج) انجام پژوهش‌های کیفی برای شناخت ظرفیت‌های فرهنگی

هنری مهاجران در ایران

چ) انجام پژوهش‌های کیفی برای رسیدن به شناخت جامعی از مدارس خودگردان

فهرست منابع

- جوادزاده، پدram. ۱۳۹۴. «علل اجتماعی مهاجرت نخبگان ایرانی به دانشگاه‌های آمریکا». مجله مدیریت فرهنگی. سال نهم، شماره بیست و هشتم، صص ۱۱۱–۹۵.
- درگاه ملی آمار ایران، سرشماری ۱۳۹۵.
- رصدخانه مهاجرت ایران. ۱۴۰۰. سالنامه مهاجرتی ایران ۱۴۰۰. تهران: ریاست جمهوری، معاونت علمی و فناوری، مرکز ارتباطات و اطلاع‌رسانی، دانش‌بنیان فناوری.
- رصدخانه مهاجرت ایران. ۱۴۰۱. سالنامه مهاجرتی ایران ۱۴۰۱.
- رنانی، محسن؛ شیرازی، همایون و بهروز صادقی عمروآبادی. ۱۳۹۳. «بررسی عوامل مؤثر بر جریان مهاجرت از ایران با استفاده از مدل پانل پویا». تحقیقات اقتصادی دوره ۴۹، شماره ۲، صص ۳۶۲–۳۳۷.
- صادقی، رسول؛ عباسی شوازی، محمدجلال و صلواتی، بهرام (۱۳۹۶). ایران در بستر مهاجرت‌های بین‌المللی. تحولات وضعیت جمعیت در جمهوری اسلامی ایران. مؤسسه مطالعات و مدیریت جامع و تخصصی جمعیت کشور.
- عربستانی، مهرداد. ۱۳۹۷. تمنای رفتن؛ مهاجرت به خارج در میان ذهنیت ایرانی. تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
- سایت اداره کل امور اتباع و مهاجرین خارجی وزارت کشور به آدرس: www.bafia.ir
- سایت سازمان جهانی مهاجرت به آدرس: www.iom.int
- سایت کمیسریای سازمان ملل متحد در امور پناهندگان به آدرس: www.unhcr.org
- خبرگزاری ایسنا. ۱۳ اسفند ۱۴۰۱. «وضعیت ۶۷۰ هزار دانش‌آموز افغانستانی در ایران». قابل دسترس در: [۱۳ اسفند ۱۴۰۱] www.isna.ir/xdNshS
- خبرگزاری صداوسیما. ۴ تیر ۱۴۰۱. «بررسی آخرین جزئیات سرشماری اتباع خارجی در ایران». قابل دسترس در: [۲۱ تیر ۱۴۰۱] www.iribnews.ir/fa/amp/news/3487380
- دنیای اقتصاد. ۳۰ شهریور ۱۳۹۹. «بررسی دلیل مهاجرت ایرانیان به کشورهای خارجی». قابل دسترس در: [۱۹ تیر ۱۴۰۱] <https://www.eghtesadonline.com/n/2NC7>
- دنیای اقتصاد. ۱۳ دی ۱۴۰۰. «وضعیت مهاجرت در ایران». قابل دسترس در: [۱۹ تیر ۱۴۰۱] <https://www.donya-e-eghtesad.com/fa/tiny/news-3830879>

- دنیای اقتصاد. ۵ بهمن ۱۴۰۰. «۴ کشور اروپایی که مقصد اصلی مهاجران ایرانی است». قابل دسترس در: [۱۹ تیر ۱۴۰۱] <https://www.donya-e-eqtasad.com/fa/tiny/news-3837079>
- دویچه وله فارسی. ۲۰۲۲/۰۱/۲۴. «افزایش آمار مهاجرت ایرانیان: زنان جمعیت بالقوه مهاجرت هستند». قابل دسترس در: [۱۹ تیر ۱۴۰۱] <https://b2n.ir/n47010>
- رصدخانه مهاجرت ایران. ۳ اسفند ۱۴۰۰. «عوامل رانشی مهاجرت را تشدید نکنیم (نقدی بر طرح صیانت و اثرات آن بر مهاجرت)». قابل دسترس در: [۱۹ تیر ۱۴۰۱] <https://imobs.ir/publication/show/520>
- World Migration Report 2022. 2022. International Organization for Migration (IOM).
- European Commission. 2018. European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations: Iran.



مرکز اسناد و فرهنگ ملی کشور

www.ircud.ir



پژوهشگاه اسناد و کتابخانه ملی
وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی